

सत्यमेव जयते

संसदीय सभ्याचार आणि शिष्टाचार आचारसंहिता

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय
विधान भवन, मुंबई/नागपूर
नोव्हेंबर, २०१९

संसदीय सभ्याचार आणि शिष्टाचार
आचारसंहिता

प्रस्तावना

महाराष्ट्र विधानसभेतील सर्व नवनिर्वाचित सदस्यांचे मनःपूर्वक स्वागत व अभिनंदन.

भारताने स्वातंत्र्यानंतर ब्रिटीश संसदीय लोकशाहीचा अंगीकार केला. संसदीय लोकशाही व कार्यपद्धती ही भारतीय संविधानाचा गाभा आहे. ब्रिटीश संसद म्हणजे हाऊस ऑफ लॉर्डस् व हाऊस ऑफ कॉमन्स या सभागृहाच्या प्रथा, परंपरा व संकेत याचे ज्ञान सर्व सन्माननीय सदस्यांना असणे आवश्यक आहे. या पुस्तिकेत समाविष्ट केलेले संकेत आणि रितीरिवाज हे पीठासीन अधिकाऱ्यांनी वेळोवेळी दिलेले निर्णय आणि विधानमंडळाच्या अलिखित परंपरा यावर मुख्यतः आधारित आहेत.

‘ मे ’ पार्लमेंटरी प्रॅक्टिस तसेच कौल आणि शकधर यांचे संसदीय प्रथा परंपरा या विषयाचे ग्रंथ या प्रकरणी आधारभूत ग्रंथ मानले जातात. सदर पुस्तिकेत एखादी विसंगती आढळून आल्यास उक्त ग्रंथातील तरतुदी ग्राह्य समजल्या जातील. यास्तव सदस्यांनी या ग्रंथांचादेखील बारकाईने अभ्यास करणे इष्ट राहिल.

नवनिर्वाचित सदस्यांना सभागृहाच्या कामकाजात सहभाग घेतेवेळी हे प्रकाशन अधिकाधिक उपयुक्त ठरेल, अशी आशा आहे.

विधान भवन,
मुंबई

राजेंद्र भागवत,
सचिव (कार्यभार)
महाराष्ट्र विधानमंडळ.

संसदीय सभ्याचार आणि शिष्टाचार आचारसंहिता

पार्श्वभूमी आणि दृष्टिक्षेप :

- विधिमंडळाची प्रतिष्ठा जतन करणे आणि तिच्या उचित कार्यशीलतेची हमी देण्यासाठी, सदस्यांचे वर्तन आणि शिष्टाचार महत्त्वाचे असून त्यासाठी त्यांनी विवक्षित नियमांचे अनुपालन करावे. हे नियम कामकाजासंबंधीच्या नियमांवर आधारित असून क्रमशः संकेतानुसार आणि पीठासीन अधिकाऱ्यांनी वेळोवेळी दिलेल्या निर्णयानुसार अस्तित्वात आले आहेत.
- सभागृह सुरू होण्यापूर्वी सदस्यांनी आपले आसन ग्रहण करावे. त्यानंतर पीठासीन अधिकारी जेव्हा सभागृहात प्रवेश करतात, तेव्हा सदस्यांनी आपापल्या जागेवर उभे रहावे आणि पीठासीन अधिकारी जेव्हा एखाद्या बाजूस अभिवादन करतील, तेव्हा त्यांना अभिवादन करून प्रतिसाद द्यावा. पीठासीन अधिकारी यांच्या आगमनप्रसंगी प्रवेशद्वारात असणाऱ्या सदस्यांनी पीठासीन अधिकारी आसन ग्रहण करीपर्यंत ये-जा करण्याच्या मार्गात (गँगवे) उभे रहावे व त्यानंतर आपल्या जागी यावे. सभागृहातून जाताना किंवा सभागृहात परत येताना सदस्यांनी पीठासीन अधिकारी यांना अभिवादन करावे.

सभागृहाच्या कामकाजावर लक्ष केंद्रित करणे :

- सभागृहात उपस्थित असताना सदस्याने सभागृहातील कामकाजाशी संबंधित बाबींवरच लक्ष केंद्रित करावे. सभागृहाच्या कामकाजाशी संबंधित नसलेले वृत्तपत्र वाचण्यास मनाई आहे.
- सभागृहात उपस्थित असताना, सदस्याने एखाद्या पुस्तकातील मजकूर वाचून आणि तो इतर सदस्यांजवळ जाऊन त्यांना दाखवून कामकाजात व्यत्यय आणू नये.

शांतता पाळणे :

- सदस्यांनी सभागृहामध्ये शांतता पाळावी तसेच त्यांनी आपापसात विनोद करणे टाळावे.
- सभागृहाचे कामकाज चालू असताना सदस्यांनी आपापसात बोलू नये. आवश्यकता वाटल्यास सभागृहाच्या कामकाजात अडथळा येणार नाही याची काळजी घेऊन शक्य तितक्या हळू आवाजात बोलावे.
- सदस्यांनी एकमेकांवर ओरडू नये.
- सभागृहात घोषणा देणे संसदीय सभ्याचाराशी सुसंगत नाही.
- सभागृहात घोरणे निषिद्ध आहे.

व्यत्यय / अडथळा :

- औचित्याचा मुद्दा उपस्थित करण्याच्या खेरीज एखाद्या सदस्याला दुसऱ्या सदस्याचे भाषण सुरू असताना सभागृहात भाषण करणाऱ्या सदस्याने अनुमती दिल्याखेरीज व्यत्यय आणण्याचा हक्क नाही.
- सदस्य भाषण करीत असताना जर इतर सदस्य त्याच्या भाषणात अडथळा आणत असतील तर सभागृहाच्या कामकाजातून अडथळ्याच्या नोंदी काढून टाकण्याचे निदेश पीठासीन अधिकारी देऊ शकतात.

बेशिस्त वर्तणूक :

- सभागृहातील कामकाजात अडथळा आणण्याच्या उद्देशाने पीठासीन अधिकारी यांच्या आसनाजवळ जाणे आणि पीठासीन अधिकारी यांचा मार्ईक ताब्यात घेण्याचा प्रयत्न करण्यात येऊ नये.
- सभागृहातील बाकावर उभे राहण्यास मनाई आहे.
- एकाच वेळी दोन सदस्यांनी बोलण्यास उभे राहू नये.

- जेव्हा सदस्य सभागृहाच्या बाहेरील प्रतिकालयात (लॉबीमध्ये) असतील तेव्हा त्यांनी आपला हसण्याचा अथवा बोलण्याचा आवाज सभागृहात ऐकायला येणार नाही याची दक्षता घ्यावी.
- सदस्यांनी संघटित प्रयत्न करून इतर सदस्यांना सभागृहात प्रवेश करण्यापासून लॉबीमध्ये रोखणे औचित्याला धरून नाही.
- सभागृहाच्या मार्गिकांमध्ये सदस्यांनी उभे राहण्यास मनाई आहे. सदस्यांनी एकतर आसनस्थ व्हावे किंवा सभागृहाबाहेर निघून जावे.
- एखाद्या सदस्याने आपले पादत्राण हातात घेऊन दुसऱ्या सदस्यास धमकावणे हे अतिशय आक्षेपाई वर्तन आहे.
- सदस्यांना सभागृहात धुम्रपान करणे, हॅट, ओव्हरकोट घालणे यास मनाई आहे.

पीठासीन अधिकाऱ्यांप्रती आदर :

- सभागृहाच्या कार्यवाहीदरम्यान सदस्यांनी पीठासीन अधिकाऱ्यांप्रती योग्य आदर दाखविला पाहिजे.
- अध्यक्षस्थानी विराजमान होण्यासाठी पीठासीन अधिकारी यांनी प्रवेश करताक्षणी किंवा बोलण्यास उभे राहिल्यास तसेच अन्य (पीठासीन अधिकाऱ्यांच्या परवानगीने) सदस्य बोलण्यासाठी किंवा चर्चेदरम्यान माहितीचा मुद्दा उपस्थित करण्यासाठी किंवा वैयक्तिक स्पष्टीकरण देण्यासाठी उभा असल्यास प्रत्येक सदस्याने जागेवर बसावे.
- सदस्याने पीठासीन अधिकारी यांच्या आसनाच्या दिशेने पाठ करून उभे अथवा बसून राहू नये.
- सदस्य त्यांना बोलू न दिल्याच्या विरोधात विशिष्ट पवित्रा घेऊन उभे राहू शकत नाहीत.
- निषेध व्यक्त करण्यासाठी कोणत्याही सदस्याने पीठासीन अधिकाऱ्यांकडे धाव घेऊ नये.